

Tadeusz Wasilewski (1933–2005)

Tadeusz Wasilewski należał do tych wybitnych współczesnych historyków polskich, którzy potrafili w swej działalności naukowej prowadzić z powodzeniem badania nad zagadnieniami związanymi z dwiema epokami historycznymi. W ciągu całego swojego życia naukowego [...] harmonijnie łączył studia nad różnymi aspektami historii średniowiecznej z badaniami nad tematami dotyczącymi epoki nowożytnej¹.

Sam uważał się za historyka świata bizantyjsko-bałkańskiego, rusko-słowiańskiego i litewskiego².

Urodził się w przedwojennym Wilnie 8 kwietnia 1933 roku jako najstarsze dziecko Stefana i Zenaidy z Wołłowiczów. Miejsce urodzenia oraz pochodzenie wycisnęły trwałe ślady także na jego zainteresowaniach naukowych. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego (łącznie z Koronnym Podlasiem) oraz genealogie rodzin szlacheckich tego obszaru były stale obecne w jego badaniach, ale paradoksalnie nie udało mu się ukończyć ani historii Wielkiego Księstwa Litewskiego, ani monografii rodu Wołłowiczów herbu Bogoria, na którymi długo pracował.

W 1945 roku, w następstwie utraty przedwojennych granic przez Polskę, jego rodzina zmuszona była emigrować z Litwy. Osiadła w Bydgoszczy, gdzie Wasilewski ukończył szkołę średnią. Ciekawe, że na miejsce swych studiów nie obrał geograficznie bliskiego Torunia, w którym pracowało wielu byłych profesorów Uniwersytetu Wileńskiego, lecz Warszawę. Z Instytutem Historii Uniwersytetu Warszawskiego związał się nie tylko na czas studiów (od 1951 roku), lecz formalnie – albo przynajmniej mentalnie – na całe życie. Tutaj pojawił się na seminarium mediewistycznym prof. Aleksandra Gieysztora i pod jego kierunkiem napisał pracę magisterską *Rola miast w organizacji wojskowej państwa ruskiego*.

Od 1 października 1955 roku Wasilewski został zatrudniony formalnie na stanowisku asystenta, a od 1960 roku na stanowisku starszego asystenta na Wydziale Historycznym UW, w Katedrze Historii Polski do XVIII w i Nauk Pomocniczych Historii, ale jednocześnie intensywnie uczestniczył w pracach seminarium prof. A. Gieysztora, gdzie przygotowywał swą pracę doktorską³. Już tytuły najwcześniej-

¹ G. Rostkowski, In memoriam. Tadeusz Wasilewski (8 IV 1933 – 9 IX 2005), w: Integracja i tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej na przestrzeni dziejów. Z prac Polsko-Bułgarskiej Komisji Historycznej, red. E. Znamierowska-Rakk, Warszawa 2007, s. 11–17, cyt. s. 13. To wspomnienie jest nieznacznie zmodyfikowana wersją tekstu (w języku bułgarskim) G. Rostowskiego w: Istoricheski Pregled 61, 2005 (wyd. 2006), s. 236–241.

² A. Rachuba, Tadeusz Wasilewski (8 IV 1933 – 9 XI 2005), KH 113, 2006, nr 1, s. 200.

³ Tamże, s. 199.

szych publikacji Wasilewskiego dobrze ilustrowały heterogeniczność jego zainteresowań badawczych. Pojawia się wśród nich przyczynek dotyczący śladów kultu pogańskiego w toponomastyce słowiańskiej Istrii⁴, autora tzw. Pamiętnika Janczara⁵, artykuły odnoszące się do Bizancjum⁶, pierwsze (z dziesiątków) biogramy pisane do *Polskiego słownika biograficznego*, hasła do *Słownika starożytności słowiańskich*⁷ oraz dwa studia pośrednio lub bezpośrednio wyrosłe z jego pracy magisterskiej. Chronologicznie wcześniejsza była rozprawa *Studia nad składem społecznym wczesnośredniowiecznych sił zbrojnych na Rusi*⁸. Autor podjął ten temat w związku – jak sam zaznaczał – z pracą Henryka Łowmiańskiego z 1953 roku⁹, poszerzając przedstawiony tam zakres badań o badania nad rolą drużyny, niższego rycerstwa i ich stosunkiem „do klasy feudałów i rzemiosła”¹⁰. Siłą rzeczy badania te musiały skierować się na tory studiów terminologicznych, zwłaszcza ustalenia przynależności wojowników do „starszej” i „młodszej drużyny”¹¹. Wasilewski konkludował, że aparat państwowy na Rusi we wcześniejszym średniowieczu funkcjonował „w oparciu o wykwalifikowane, zawodowe względnie wyraźnie rycerskie oddziały zbrojne”¹². Uważał, że zanikała już wówczas dawna organizacja sił zbrojnych z udziałem pospolitego ruszenia, co zgodnie z ówczesną metodologią marksistowską tłumaczył procesami feudalizacyjnymi i narastaniem sprzeczności klasowych. Według niego armia wczesnośredniowiecznej Rusi składała się z zawodowych wojowników (drużyny), obcych najemników, feudałów i ich pocztów zbrojnych oraz najmajątniejszych smerdów, kupców i rzemieślników¹³. Artykuł Wasilewskiego przynosił także sporo ważnych obserwacji szczegółowych, które po latach mają szczególną zdolność umykania z pola widzenia późniejszych generacji badaczy, jak np. przypomnienie, że słowiański termin wojewoda, obok ogólnego znaczenia: ‘dowódca wojsk’, miał jeszcze dobrze udokumentowane znaczenie partykularne – kto wie, czy nie pierwotne – ‘tysięcznik’¹⁴. Na tę udaną pracę młodego badacza Łowmiański zareagował artykułem recen-

⁴ T. Wasilewski, O śladach kultu pogańskiego w toponomastyce słowiańskiej Istrii, *Onomastica* 4, 1958, s. 149–152.

⁵ Tenże, Z pamiętnika Janczara, czyli niezwykle dzieje serbskiego jeńca, *Mówią wieki*, 1958, nr 12, s. 21–24 (tekst popularny).

⁶ Tenże, *Moda bizantyńska*, *Mówią wieki*, 1959, nr 4, s. 12–15; tenże, *Administracja bizantyńska na ziemiach słowiańskich i jej polityka wobec Słowian w XI–XII w.*, *KH* 70, 1963, nr 2, s. 303–323, tenże, *Rec. [E. Evert-Kappesowa]*, *Byzantinoslavica* 26, 1965, s. 393–394 (przeoczona przez autorów bibliografii T. Wasilewskiego).

⁷ Zob. K. Kossarzewski, G. Rostkowski, *Bibliografia prac Tadeusza Wasilewskiego*, w: *Świat pogranicza*, red. M. Nagielski, A. Rachuba, S. Górzyński, Warszawa 2003, s. 13–15. Liczba napisanych dla SSS artykułów poszła w wiele dziesiątek. Poza tym Wasilewski napisał kilka haseł dla *Lexikon des Mittelalters*.

⁸ T. Wasilewski, *Studia nad składem społecznym wczesnośredniowiecznych sił zbrojnych na Rusi*, *Studia Wczesnośredniowieczne* 4, 1958, s. 301–389.

⁹ H. Łowmiański, *Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich*, Warszawa 1953.

¹⁰ T. Wasilewski, *Studia nad składem społecznym* (jak w przyp. 8), s. 301–302.

¹¹ Tamże, s. 302–352.

¹² Tamże, s. 386.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, s. 375.

zynym, który choć polemiczny wobec niektórych hipotez Wasilewskiego, doceniał też jego osiągnięcia¹⁵.

Chociaż publikacje Wasilewskiego z tego okresu są tematycznie różnorodne, dominują w nich dzieje Słowian południowych i ich związki z Bizancjum. W latach 1960–1961 przebywał na stypendium naukowym w Belgradzie u Georgije Ostrogorskiego (Rosjanina z pochodzenia) – jednego z najwybitniejszych bizantynistów owych czasów. Jak się wydaje, to jemu i Paulowi Lemerle (pobył badawczy w Paryżu w latach 1965–1966) Wasilewski zawdzięczał zasadniczo swą formację bizantynistyczną. Nie bez znaczenia było przy tym to, że tak Ostrogorski, jak i Lemerle dużą część swoich studiów poświęcili badaniom, które wolno określić jako *Byzantinoslavica*. Wasilewski-bizantynista pozostał zawsze wierny tej problematyce. Pobyt w Belgradzie nie tylko zaowocował nawiązaniem międzynarodowych kontaktów naukowych (zawsze ważnych, a w tamtym okresie szczególnie istotnych). Na marginesie przygotowanej pod formalnym kierunkiem Aleksandra Gieysztora¹⁶ i obronionej 7 grudnia 1963 roku rozprawy doktorskiej pt. *Administracja Bizantyńska na Półwyspie Bałkańskim w XI i XII wieku* 7 grudnia 1964 roku Wydział Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego nadał mu stopień naukowy doktora¹⁷. Rozprawa nie została ogłoszona drukiem, ale i z niej, i wokół niej wyrosło szereg artykułów oraz opublikowanych wystąpień konferencyjnych. Chronologicznie pierwszym z nich był przywoływany już artykuł o administracji bizantyjskiej na ziemiach słowiańskich¹⁸.

Natomiast pierwszym tekstem Wasilewskiego ogłoszonym w języku obcym było wystąpienie na XII Międzynarodowym Kongresie Studiów Bizantyjskich w Ochrydzie (10–16 listopada 1961 roku), w którym autor poddał analizie semantycznej i funkcjonalnej bizantyjskie tytuły *dux*, *katepan* i *pronoetes*¹⁹. Analizie okoliczności powstania bizantyjskiej temy Sirmium-Serbia poświęcił tekst przeznaczony do Księgi Pamiątkowej G. Ostrogorskiego²⁰. Poza serią artykułów bizantyjskich i południowosłowiańskich do *Słownika starożytności słowiańskich* na wzmiankę zasługuje poważny artykuł o związkach zachlumskich Wyszewiców z Słowianami nad-

¹⁵ H. Łowmiański, O składzie społecznym wczesnośredniowiecznych sił zbrojnych na Rusi, KH 67, 1960, s. 436–447. W swej późniejszej pracy Łowmiański (Początki Polski, t. 3, Warszawa 1967, s. 458–460, i t. 4, Warszawa 1970, s. 170–178, gdzie omawiał ruską drużynę, nie wracał już do rozprawy Wasilewskiego, natomiast pozytywnie oceniał rezultaty jego innego artykułu pt. O służbie wojskowej ludności wiejskiej i składzie społecznym wojsk konnych i pieszych we wczesnym średniowieczu polskim (PH 51, 1960, z. 1, s. 1–23), zob. H. Łowmiański, Początki Polski, t. 3, s. 449, przyp. 1365 i s. 461, przyp. 1404.

¹⁶ Jak wynika z pisemnej wypowiedzi A. Gieysztora z 25 lipca 1975 roku, był on bardzo zadowolony z faktu skierowania Andrzeja Poppe’go i Tadeusza Wasilewskiego na tory studiów staroruskich i bizantynistycznych, cyt. za A. Jusupović, Andrzej Poppe (1926–2019), *Mediewieści VII*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2019, s. 189.

¹⁷ G. Rostkowski, In memoriam (jak w przyp. 1), s. 12.

¹⁸ Zob. wyżej przyp. 6.

¹⁹ T. Wasilewski, Les titres de duc, de catépan et de pronotes dans l’Empire byzantin du IX jusqu’au XII siècle, w: *Actes du XII Congrès International des Études Byzantines*, 10–16 IX 1961, Ochride, t. 2, Beograd 1964, s. 233–239.

²⁰ Tenże, Le thème byzantin de Sirmium-Serbie Au XI et XII siècle, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* 8,2, 1964, s. 465–482 [Mélanges G. Ostrogorsky, 2].

wiślańskimi (polskimi)²¹, chociaż identyfikacja przez Wasilewskiego księcia Wiślan z *Żywotu Metodego* z Wyszem, przodkiem patrycjusza Michała z przekazu Konstantyna Porfirogenety, spotkała się z krytycznym przyjęciem²².

W tym czasie T. Wasilewski publikuje też sporo omówień i recenzji, z których jedna, napisana wspólnie z Ewą Wipszycką, dotyczyła pracy habilitacyjnej Haliny Evert-Kappesowej²³ i była niezmiernie krytyczna²⁴. Młodzi podówczas krytycy w wielu przypadkach mieli rację, ale generalnie nie brali, czy też nie mogli wziąć wówczas, pod uwagę faktu, że zajmująca się wcześniej historią kościoła bizantyjskiego, H. Evert-Kappesowa, uczennica wymazywanego w PRL-u z historii nauki polskiej Oskara Haleckiego, by przetrwać w kręgach akademickich, musiała w ramach habilitacji podjąć temat z zakresu zupełnie jej obcej historii społeczno-ekonomicznej.

W 1968 roku Tadeusz Wasilewski ogłosił ważny artykuł dotyczący daty chrztu Bułgarii²⁵, w którym na podstawie nieuwzględnianych wcześniej *Annales Alamannici* w części obejmującej lata 860–876 (*Continuatio Santgallensis prima*)²⁶ dowodził, że car Bułgarów Borys już w 863 (a nie dopiero w 864) roku zawarł układ w sprawie przyjęcia chrztu przez Bułgarię. Przytoczoną tu argumentację wsparł kolejnym artykułem²⁷ i hipoteza ta, wywołując odtąd pewne kontrowersje²⁸, została rozbudowana i potwierdzona w wydanej w 1972 rozprawie habilitacyjnej²⁹.

Rozprawa habilitacyjna Wasilewskiego była pracą z zakresu mało wówczas w Polsce popularnej bizantynistyki. Jeszcze dziś imponuje rozmachem (ale i niepodjęciem wątków z punktu widzenia głównych celów pracy zbędnych), gruntowną znajomością źródeł i literatury przedmiotu. Dzieło to przynosiło w rzeczywistości znacznie szerszą panoramę stosunków bizantyjsko-słowiańskich niż sugerował tytuł i podtytuł. Bardzo ważna była jego dyskusja nad położeniem Słowian pod bezpośrednim panowaniem cesarzy bizantyjskich. Wasilewski najczęściej nazy-

²¹ Tenże, Wiślańska dynastia i jej zachlumskie państwo w IX–X wieku, *Pamiętnik Słowiański* 15, 1965, s. 23–61. „Ostatnio T. Wasilewski wydatnie się przyczynił do wyjaśnienia genezy zachlumskiej dynastii przybyłej [...] nad Adriatyk znad Wisły” – H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. 4, Warszawa 1970, s. 491.

²² H. Łowmiański, *Początki Polski* (jak w przyp. 21), s. 491–492; G. Labuda, *Studia nad początkami państwa polskiego*, t. 2, Poznań 1988, s. 203, przyp. 91.

²³ H. Evert-Kappesowa, *Studia nad historią wsi bizantyjskiej VII–IX w.*, Łódź 1963.

²⁴ T. Wasilewski, E. Wipszycka, *Rec. w: PH* 55, 1964, s. 669–673. Odpowiedź H. Evert-Kappesowej oraz *Reakcja recenzentów*, *PH* 56, 1965, z. 2, s. 353–356.

²⁵ T. Wasilewski, *Data chrztu Bułgarii*, *Pamiętnik Słowiański*, 18, 1968, s. 115–119.

²⁶ *Annales Alamannici*, wyd. G. H. Pertz, MGH SS, t. 1, Hannoverae 1826, s. 50.

²⁷ T. Wasilewski, *Nieznaný przekaz rocznikarski o przyjęciu chrześcijaństwa przez Bułgarów*, *Pamiętnik Słowiański* 19, 1969, s. 139–143. Za nadal ważne należy uznać jego badania genealogiczno-polityczne nad epoką panowania cesarza Michała III, tenże, *Studia nad dziejami panowania Michała III (842–867)*, cz. 1: *Data urodzenia, koronacji i ślubu cesarza Michała III*, *PH* 61, 1970, z. 2, s. 167–182; tenże, *Studia nad dziejami panowania Michała III (842–867)*, cz. 2: *Przewrót państwowy w 851/852 r. i ofensywa w Azji Mniejszej przeciw Arabom*, *PH* 61, 1970, z. 3, s. 359–380.

²⁸ M. J. Leszka, K. Marinow, *Carstwo bułgarskie – polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura 866–971*, Warszawa 2015, s. 23–36.

²⁹ T. Wasilewski, *Bizancjum i Słowianie w IX wieku. Studia z dziejów stosunków i kulturalnych*, Warszawa 1972 [*Dissertationes Universitatis Varsoviensis*, 57], s. 120–146, szczególnie s. 125–126.

wał Bizantyjczyków Grekami, co wynikało z zapatrywań wyłożonych w podręczniku jego mistrza – Ostrogorskiego, ale dla okresu średniobizantyjskiego nie było trafne. Językowa „greczyzacja” mieszkańców imperium (jakoby od VII wieku) nie oznaczała „greczyzacji” ich świadomości. Ta była – jak wynika ze źródeł – rzymska.

Z łatwością można dostrzec, że wiedza zdobyta przy pisaniu tej rozprawy leżała u podstaw późniejszych, autorskich ujęć syntetycznych dziejów Bułgarii, Jugosławii i w ogóle Słowian Południowych.

Wasilewski nie poprzestawał na zainteresowaniu źródłami ściśle literackimi. Zwrócił się także w kierunku sfragistyki bizantyjskiej. Wraz z Anną Szemioth opublikował pieczęcie bizantyjskie przechowywane w Muzeum Narodowym w Warszawie³⁰. Do badań sigillograficznych wracał jeszcze kilkakrotnie³¹. Warto podkreślić, że badania te spotkały się należną recepcją w światowej bizantynistyce³².

Na podstawie rozprawy habilitacyjnej 23 marca 1971 roku Rada Naukowa Wydziału Historycznego UW nadała Wasilewskiemu stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii średniowiecznej, dzięki czemu 1 marca 1972 uzyskał tytuł docenta i otworzył dwa seminaria magisterskie – jedno skupione na dziejach Bizancjum i Bałkanów w średniowieczu oraz drugie zajmujące się historią Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz „Podlasie koronne” w czasach nowożytnych. Profesurę nadzwyczajną uzyskał 1 października 1982 roku, a zwyczajną w roku 1988. Naukowo był związany zawsze z Instytutem Historii UW, ale był też pracownikiem naukowo-dydaktycznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Mazowieckiej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu. Kilku jego uczniów z UW i UMCS uzyskało pod jego kierunkiem stopnie doktorskie, a kilku później tytuły profesorów zwyczajnych³³.

Po habilitacji nurt badań bizantynistycznych T. Wasilewskiego nieco osłabł, chociaż rzecz jasna nigdy nie zanikł. Dostrzec to można również na odcinku jego współpracy z redakcją *Słownika starożytności słowiańskich*, co wynikać mogło jednak z zatrudnienia przez Oddział PAN w Poznaniu dr Wincentego Swobody, dr Jana Leśnego i dr Aliny Brzóstowskiej, którzy byli odpowiedzialni za redagowanie rosnącej liczby haseł bizantyjskich i południowosłowiańskich.

Obok uczestnictwa w kongresach bizantynistycznych (w rozmowie z początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku prof. Wasilewski powiedział mi z dumą, że jest jedynym z polskich bizantynistów, który od Kongresu w Ochrydzie uczestniczył we

³⁰ A. Szemioth, T. Wasilewski, *Sceaux byzantins du Musée Nationale de Varsovie*, cz. 1, SZ 11, 1966, s. 1–38 (nr 1–52); tychże, *Sceaux byzantins du Musée Nationale de Varsovie*, cz. 2, SZ 14, 1969, s. 63–89 (nr 53–96).

³¹ Po raz ostatni chyba na VIII Sympozjum Sigillografii Bizantyjskiej. T. Wasilewski, *Katepanô-gouverneur des grandes circonscriptions Byzantines pendant la deuxième moitié du Xème siècle et le XIème selon la sigillographie*, w: 8. Internationales Symposium für Byzantinische Sigillographie 1. bis 4. Oktober 2003 in Berlin. Programm-Resümee, Berlin 2003, s. 44 i późniejsza publikacja wystąpienia.

³² Najbardziej znaczące jest ich wprowadzenie do fundamentalnego wydawnictwa: Alexandra-Kyriaki Wassiliou-Seibt, *Corpus der byzantinischen Siegel mit metrischen Legenden*, cz. 1: Einleitung. Siegellegenden von Alpha bis inclusive My, Wien 2011 [Wiener Byzantinische Studien, 28/1], s. 28.

³³ G. Rostkowski, In memoriam (jak w przyp. 1), s. 12–13.

wszystkich periodycznych kongresach bizantynistycznych) nadal pojawiały się jego bizantynistyczne i bałkanistyczne artykuły³⁴. Bywał też aktywnym uczestnikiem organizowanych w Poznaniu (i raz jeden w Szczecinie) spotkań bałkanistów z całego świata, znanych jako Balcanica Posnaniensia³⁵ i wielu innych sympozjów naukowych.

W 1977 roku we współpracy z Jerzym Skowronkiem i Mieczysławem Tantym wydał obszerną, ważną informacyjnie syntezę, ale dość problematyczną pod względem skonceptualizowania: dlaczego spośród dziejów „Słowian zachodnich” wyłączono historię Polski i Polaków? A może dzieje Słowian południowych i zachodnich nie dają się po prostu zadawałajaco potraktować łącznie? Nawet w ostatnim wydaniu tej książki nie dano na te pytania zadawałającej odpowiedzi. Poza tym tu i ówdzie pozostawiono (z przekonania?) elementy marksistowskiego żargonu historiograficznego³⁶. Wasilewski odpowiadał za napisanie dziejów „starożytnych”, średniowiecznych i wczesnonowożytnych (do połowy XVIII wieku). Niektóre doświadczenia wyniesione z pracy nad tą książką wykorzystał przy pisaniu (wraz z Wacławem Felczakiem) *Historii Jugosławii*³⁷, ale w tym czasie (w roku 1970) był on już autorem rozbudowanej, poprawionej i wznowionej w 1988 roku *Historii Bułgarii*³⁸. I wyraźnie widać, że jego własne, wcześniejsze idee i doświadczenia badawcze nie na ostatnim miejscu wpłynęły na *Historię Słowian południowych i zachodnich*.

W interesujący sposób T. Wasilewski próbował wykorzystać swą wiedzę z historii administracji i dyplomacji bizantyjskiej w badaniach nad dziejami Polski i Rusi. Ogłoszone teksty są zarazem dowodem na to, że nie unikał *retractationes*, nie uważał, że wcześniejsze wypowiedzi nie mogą być rektyfikowane i uzupełniane. Za *casus classicus* mogą być poczytane jego próby wyjaśnienia przebiegu i znaczenia tzw. Zjazdu Gnieźnieńskiego, w którym odkrywał znajomą sobie symbolikę i praktykę formalno-prawną bizantyjską. Wasilewski dowodził, że Gnieźnie doszło do rzeczywistej, a nie symbolicznej koronacji Bolesława Chrobrego przez Ottona III. Akt koronacyjny tłumaczył cesarską (rzymską i bizantyjską) praktyką koronowania lub tylko

³⁴ T. Wasilewski, Stefan Vojslav des Zahumlje, Stefan Dobroslav de Zéta et Byzance au milieu du XIe siècle, Zbornik Radova Vizantinološkog Instituta, 13, 1971, s. 109–126; tenże, La genèse de l'Empire de Samuel, w: Iljada godini od vostoneto na Komitopulite i sozdavaneto na Samoiłova držala, Skopje 1971, s. 249–251; tenże, Macedońska historiografia dynastyczna X wieku jako źródło do dziejów Bizancjum w latach 813–867, SZ 16, 1971, s. 59–83; tenże, Les successeurs du Khan Omourtag: Malamir et Presian–Zvinitsa, w: Studia In honorem Veselini Beševliev, Sofia 1978, s. 504–509; tenże, Le thème maritime de la Dalmatie byzantine dans les années 805–822 et sa reconstitution par l'empereur Michel III, APH 41, 1980, s. 35–49. Bardzo wartościowy jest artykuł o implikacjach religijnych i kulturowych podróży Metodiego do Konstantynopola, por. T. Wasilewski, Le voyage de Methode à Constantinople et le culte de Saint Clement, pape e martyre à Byzance, Kirillo-Metodievski Studi 4, 1987, s. 103–140.

³⁵ T. Wasilewski, Borys I – książę czy król Bułgarii, Balcanica Posnaniensia. Acta et studia 2, 1985, s. 33–42.

³⁶ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, Słowianie południowi i zachodni VI–XX wiek, Warszawa 2005, s. 5 (odnośnie do wyłączenia z ujęcia dziejów Polski tłumaczonego „obfitością” opracowań).

³⁷ W. Felczak, T. Wasilewski, Historia Jugosławii, wyd. 1: Warszawa–Wrocław etc. 1985.

³⁸ T. Wasilewski, Historia Bułgarii, wyd. 1: Warszawa–Wrocław etc. 1970; wyd. 2, poprawione i uzupełnione: 1988. Tę syntezę poprzedziły liczne studia szczegółowe nad bułgarskim średniowieczem. Nie miałem dostępu do jego książki pt. B'lgarija i Vizantija IX–XV vek, Sofia 1997.

przesyłania koron władcom państw zależnych (w rzeczywistości zwyczaj był starszy: hellenistyczny, a niewykluczone, że jeszcze dawniejszy). W X wieku miało to oznaczać także przyjęcie do wykonywanej jeszcze przez Franza Dölgera „rodziny królów”, z cesarzem na jej czele.³⁹ Dzieje Polski piastowskiej (z uwzględnieniem stosunków (polsko-czeskich) znalazły się w kręgu zainteresowań Wasilewskiego wielokrotnie; godne wspomnienia są artykuły o kościele monarszym w X–XII wieku⁴⁰, o genealogii Emnildy, trzeciej żony Bolesława Chrobrego⁴¹, o dwu utraconych rocznikach – tyńieckim starszym i biskupów dworu polskiego⁴², o Helenie, żonie Kazimierza II Sprawiedliwego⁴³. W pewnym sensie nawiązaniem do debiutu naukowego Wasilewskiego jest studium nad topograficznymi nazwami rodów w Polsce średniowiecznej i ich znaczeniem historycznym⁴⁴. Do analiz źródłowych powrócił w artykule o zapomnianych przekazach rocznikarskich o Bolesławie Mieszkowcu, upominając się o nietradycyjne ujmowanie najwcześniejszych dziejów Polski⁴⁵.

Wypróbowany znawca historii administracji bizantyjskiej przenosił swe doświadczenia badawcze na grunt polski. Pokazywał, że do połowy XII wieku terytorium państwa wczesnopiastowskiego podzielone było na 16 (bez Pomorza Gdańskiego – w topornej angielszczyźnie tego artykułu „Gdańsk Pomerania”) jednostek administracyjnych nazywanych *provinciae*, *pagi*, kierowane przez *comites provinciae*, *praefecti* (pol. książęta), a obok nich były zarządzane przez *comites*, czasami *tribuni*, stolice prowincji i twierdze/grody graniczne lub inne fortyfikacje, także pod osobnym za-

³⁹ T. Wasilewski, Bizantyńska symbolika zjazdu gnieźnieńskiego i jej prawno-polityczna wymowa, PH 57, 1966, z. 1, s. 1–14; tenże, Couronnement de l'an 1000 à Gniezno et son modèle byzantin, w: L'Europe aux IXe–XIe siècles. Aux origines Etats nationaux. Actes du Colloque international sur les origines des états européens aux IXe–XIe siècles, tenu à Varsovie et Poznań du 7 au 13 septembre 1965, Warszawa 1968, s. 461–472; tenże, La couronne royale – symbole de dépendance à l'époque du haut Moyen Âge. Les deux couronnements des Boleslaus le Vaillant prince de Pologne, w: La Pologne au XV Congrès International des Sciences Historiques à Bucarest. Études sur l'histoire de la culture de l'Europe Centrale-Orientale, wyd. S. Bylina, Wrocław 1980, s. 25–50 (praca najistotniejsza); tenże, Zjazd gnieźnieński w roku 1000 i powstanie królestwa i metropolii kościelnej w Polsce, w: Polska na przełomie I i II tysiąclecia. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Poznań, listopad 2000, Poznań 2001, s. 103–113; tenże, Zjazd Gnieźnieński w roku 1000 i jego znaczenie polityczne i kościelne, w: Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie Zjazdu Gnieźnieńskiego, red. A. Buko, Z. Świechowski, Warszawa 2000, s. 23–34.

⁴⁰ T. Wasilewski, Kościół monarszy w X–XII w. i jego zwierzchnik biskup polski, KH 92, 1986, nr 4, s. 747–768.

⁴¹ Tenże, Pochodzenie Emnildy, trzeciej żony Bolesława Chrobrego a geneza polskiego władztwa nad Morawami, KH 94, 1988, nr 2, s. 29–47 i po francusku w: APH 61, 1990, s. 5–32.

⁴² Tenże, Dwa utracone dawne roczniki: Rocznik biskupów dworu polskiego i Rocznik tyńiecki (starszy), RH 54, 1988, s. 1–61.

⁴³ T. Wasilewski, Helena księżniczka znojemska, żona Kazimierza II Sprawiedliwego. Przyczynke do dziejów polsko-czeskich w XII–XIII wieku, PH 69, 1978, z. 1, s. 115–120.

⁴⁴ Tenże, Topograficzne nazwy rodowe w Polsce średniowiecznej i ich znaczenie dla badań nad genezą rodów, w: Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 93–112.

⁴⁵ T. Wasilewski, Zapomniane przekazy rocznikarskie o Bolesławie Mieszkowcu. O nie-Gallowe ujmowanie wczesnych dziejów Polski, PH 80, 1989, z. 2, s. 225–237.

rzędem⁴⁶. Wasilewski usiłował też udowodnić, że „dzięki kontynuacji starań nawet w krótkim okresie władztwa Chrobrego w Pradze przybyli do niej nowi sufragani metropolii praskiej Chrobrego”. Byliby nimi biskup (lub arcybiskup?) Wyszehradu oraz biskup sufragan wskrzeszonej diecezji morawskiej⁴⁷. Nie wymieniając na tym miejscu wszystkich publikacji „polskich” Wasilewskiego, nie można nie zauważyć, że wniósł on poważny wkład jakościowy do poznania polskiego średniowiecza.

Chociaż sam Wasilewski uważał się „za historyka świata bizantyńsko-bałkańskiego, rusko-słowiańskiego i litewskiego”⁴⁸, jego studia nad historią Rusi „niepodległej” nie odzyskały pierwotnej intensywności, chociaż i na tym polu kontynuował badania. Interesujący jest artykuł o lokalizacji niektórych plemion „ruskich”, zwłaszcza ciągle „walczących” o swe miejsce na mapie etnicznej Europy Wschodniej Chorwatów⁴⁹, o dziejach Przemyśla⁵⁰, wyobrażeniach Chrystusa Pantokratora na monetach i pieczęciach Włodzimierza ruskiego i jego następców⁵¹, wreszcie o przyjęciu nawróconej na chrześcijaństwo Rusi kijowskiej do bizantyjskiej rodziny krajów i królów, chociaż część jego konkluzji o nadesłaniu Włodzimierzowi korony (*kamelaukionu*) i być może *stemmy* obok stroju noszonego przez cesarza bizantyjskiego⁵², pozostaje – moim zdaniem – niedowiedzione.

Pozostałe pola badawcze Tadeusza Wasilewskiego mogą już tylko zasygnalizować. Niemal od początku niezwykle aktywnie badał dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego, jak i Korony oraz Podlasia w epoce nowożytnej. Bardzo troszczył się o wydanie podstawowego korpusu źródeł do dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego i stąd był współtwórcą pomysłu edycji ksiąg *Metryki litewskiej*⁵³. Na sercu leżało mu publikowanie pamiętników, spisów urzędników Rzeczypospolitej. Publikację pamiętników zaczął od *Diariusza* Jana Antoniego Chrapowickiego⁵⁴, na-

⁴⁶ Tenże, Poland's Administrative Structure in Early Piast Times. Castra Ruled by Comites as Centres of Provinces and Territorial Administration, APH 44, 1981, s. 5–31 (konkluzje s. 30–31).

⁴⁷ Tenże, Czescy sufragani Bolesława Chrobrego a zagadnienie jego drugiej metropolii kościelnej, w: Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów, t. 5, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1992, s. 35–44, cyt. s. 44.

⁴⁸ A. Rachuba, In memoriam (jak w przyp. 2), s. 200.

⁴⁹ T. Wasilewski, Dulebowie – Lędzianie – Chorwaci. Z zagadnień osadnictwa plemiennego i stosunków politycznych nad Bugiem, Sanem i Wisłą, PH 67, 1976, z. 2, s. 181–194.

⁵⁰ Tenże, Przemyśl w X–XI wieku w świetle latopisów ruskich, Rocznik Przemyski 24–25, 1988, s. 307–314 i głos w dyskusji s. 349.

⁵¹ Tenże, Chrystus Pantokrator na pieczęciach i monetach Włodzimierza i jego następców. Bizantyńskie i bułgarskie wzorce, Wiadomości Numizmatyczne 32, 1988, z. 3–4, s. 159–168; tenże, Christos Pantokrator na pieczęciach i monetach monarchów Rusi i jego vizantijskie i bułgarskie obrazy, Vizantijski Vremennik 52, 1991, s. 226–232 i po raz trzeci, tenże, Le Christ Pantokrator sur les sceaux et les monnaies des souverains de la Russie et ses modèles byzantins et bulgares, w: Nouvi studi storici, t. 17: Le origini e lo sviluppo della christianità slavo-bizantina, Roma 1992, s. 153–163.

⁵² Tenże, La place de l'État russe converti dans l'Europe chrétienne, w: Il battesimo delle terre russe: bilancio di un millennio, red. S. Gracioti, Firenze 1991, s. 45–58.

⁵³ A. Rachuba, In memoriam (jak w przyp. 2), s. 200; por. T. Wasilewski, Polsko-radzieckie prace nad wydaniem Metryki Litewskiej, KH 88, 1981, nr 4, s. 1169–1171.

⁵⁴ J. A. Chrapowicki, Diariusz, cz. 1: lata 1656–1664, oprac., wstęp T. Wasilewski, Warszawa 1978; tenże, Diariusz, cz. 2: lata 1665–1669, oprac. i wstęp A. Rachuba, T. Wasilewski, Warszawa 1988.

stępnie ogłosił *Autobiografię* Bogusława Radziwiłła⁵⁵, *Przygody wojenne* Hieronima Chryzostoma Holsteina⁵⁶ i długo przygotowywany *Diariusz* Aleksandra Dionizego Skorobohatego⁵⁷. Napisał także pionierską, pełną biografię Jana Kazimierza Wazy, wyraźnie próbując rehabilitować go jako władcę⁵⁸. Jego liczne artykuły lituanistyczne dotyczyły tematów słabo rozpoznanych lub wadliwie przedstawianych, dla których potrafił znaleźć i nowe przekazy źródłowe, i świeże spojrzenie.

Dzieło naukowe Tadeusza Wasilewskiego – kilkaset opublikowanych prac – budzi respekt. Historia społeczna, historia administracji, genealogia, edytorstwo źródeł, sigillografia – to rzadkie, a ogromne spektrum jego zainteresowań badawczych. Był bodaj jedynym polskim historykiem swego czasu, który z uznanym powodzeniem konsekwentnie uprawiał „grecką”, „słowiańską” i „łacińską” część mediewistyki. Do tego dochodziło trwałe zaangażowanie w studia nad epoką nowożytną. Zdumiewające, że wszystkim tym obszarom potrafił pozostać wierny przez całe swoje naukowe życie. Jeśli nawet niektóre z jego hipotez nie zdołały przejść prokrustowego łoża krytyki, to przynajmniej przyciągały zawsze uwagę kolegów po fachu.

W latach 1991–1995 Tadeusz Wasilewski zgodził się przyjąć stanowisko polskiego ambasadora w Sofii, w Bułgarii. Znalazł się w kraju, którego historię i kulturę badał, rozumiał i cenił, a historiografię szanował. Obok posiadanych odznaczeń polskich, właśnie Bułgarzy docenili go za to wielokrotnie. Po raz pierwszy uhonorowano go w 1982 roku medalem „1300-lecia Bułgarii” i orderami: „Cyryla i Metodego” I stopnia (1986) oraz „Jeździec Madarski” I stopnia (1995).

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego, Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Komisji Historycznej Polsko-Bułgarskiej, Komisji Sławistyki, Komisji Lituanistycznej i Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Académie Internationale de Généalogie, Komisji Bizantynologicznej PAN oraz wielu różnych rad i komitetów redakcyjnych.

Zmarł 9 listopada 2005 roku. Spoczywa w Warszawie na Powązkach.

Jan Prostko-Prostyński

⁵⁵ B. Radziwiłł, *Autobiografia*, wstęp i oprac. T. Wasilewski, Warszawa 1979.

⁵⁶ H. Ch. Holstein, *Przygody wojenne 1655–1666*, oprac., wstęp, przypisy i indeksy T. Wasilewski, Warszawa 1981.

⁵⁷ A. D. Skorobohaty, *Diariusz*, oprac. T. Wasilewski, Warszawa 2000.

⁵⁸ T. Wasilewski, *Ostatni Waza na polskim tronie*, Katowice 1984; tenże, *Jan Kazimierz (1609–1672)*, Warszawa 1985.